

ביאורים

בהלכות אלו מפרט הרמב"ם שני סוגים של איסורים: הקוסם והמעונן.

הקוסם הוא העושה פעולה מסויימת שבעקבותיה הוא יודע, לטענתו, האם כדאי וראוי לעשות מעשה כלשהו או להימנע ממנו אם יארע דבר מסויים בעתיד או שלא יארע.

הרמב"ם מציין שהאיסור מהתורה כולל רק את הקוסם עצמו ולא את מי ששואל אותו, שלגביו האיסור הוא רק מדרבנן.

בנוגע למעונן, מסביר הרמב"ם, שהכוונה למי שמחליט לפי תנאים שאינם קשורים לגופו של עניין שזמן כלשהו טוב לעשות מעשה מסויים או להפך. במידה שאדם מחליט לפעול או לא לפעול לפי גורמים שאין קשר אמיתי ביניהם לבין אותן פעולות, הדבר אסור. לעומת זאת אם הגורמים רלוונטיים לפעולות, כגון אדם המחליט בגלל שמעונן וקר ועשוי לרדת גשם, לדחות את יציאתו מהבית לזמן אחר - ודאי שאין זה נכלל באיסור "מעונן". טעמם של כל האיסורים הללו הוא הפסוק "תמים תהיה", וכפי שהסברנו לעיל, הכוונה לעניינים שאין בהם קשר לוגי ושאינם תואמים את ההגיון השכלי. לכן אם אדם מזהה בשכלו שזמן פלוני לא מתאים לפעול בו, הרי שאין הוא בכלל האיסור.

האיסור "לא תעוננו" כולל אסטרונוגיה (חזיון בכוכבים) ואחיזת עיניים (איסור שיבואר בהלכה טו). יש להעיר שבכל ההלכות הללו ישנו הבדל בין מי שעושה מעשה בפועל לבין מי שלא עושה אלא רק בדיבור או במחשבה, שבזמן שיש סנהדרין רק העושה מעשה חייב עונש מלקות מפני שהכלל ההלכתי קובע ש"לאו שאין בו מעשה אין לוקים עליו".

הרחבות

• שכל ובחירה חופשית

אִי זֶה הוּא קוֹסֵם. בתשובה לאדם ששאל אם ניתן להשתמש בכוחות רוחניים כדי לקרב אנשים אל האמונה, ענה הרב קוק: "אין כדאי לחזק את האמונה על ידי תחבולות כאלה הקרובות למכשול איסור, ויותר טוב לקיים 'תמים תהיה עם ה' אלהיך'" [דעת כהן עמ' קסז]. בהליכה אחרי כוחות אשר דרכי השפעתם אינם מובנות לנו יש ריחוק מה' במקום להתדבק בו דרך מצוותיו. הרמב"ם כתב "כבר הבהרנו לך שהשכל הזה ששפיע עלינו ממנו יתעלה הוא הקשר שבינינו ובינו" [מורה נבוכים ג, נא. וכן בהקדמת חובות הלבבות], ועל כן אל להם לישראל לפנות אל רהבים ואל שטי כזב אלא "כאשר תשיג את האל ואת מעשיו לפי מה שהשכל מצריך, אחרי זאת תתחיל להתייחד עמו ותשתדל להתקרב אליו ותעבד את הקשר אשר בינך ובינו שהוא השכל. הוא אמרו: "אתה הראית לדעת כי ה' הוא האלהים. אין עוד מלבדו" [דברים ד, לה]. ואמר: "וידעת היום והשבת אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת, אין עוד" [שם לט]. ואמר: "דעו כי ה' הוא האלהים" [תהלים ק, ג] [מורה נבוכים, שם]. הרמב"ם מורה לנו כי לימוד התורה, ובמיוחד האמונה, הוא הדרך להשיג דבקות באלוהים.

וְאִי זֶה הוּא קוֹסֵם? זֶה הָעוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה מִשְׁאָר הַמַּעֲשִׂיּוֹת, כְּדִי שְׂיִשֵּׁם^ו וְתִפְנֶה מִחֲשַׁבְתּוֹ קוֹסֵם מְכַל הַדְּבָרִים, עַד שְׂיֵאמֹר דְּבָרִים שְׂעֵתִידִין לְהִיּוֹת, וְיֵאמֹר 'דְּבַר פְּלוֹנִי עֵתִיד לְהִיּוֹת' אוֹ 'אֵינוֹ הִזְנֶה', אוֹ שְׂיֵאמֹר שְׂרָאוִי לַעֲשׂוֹת כֶּךָ', וְהִזְהָרוּ מִכֶּךָ'.

וְיֵשׁ מִן הַקּוֹסְמִין שֶׁהוּא מְמַשֵּׁשׁ בְּחוּל אוֹ בְּאֲבָנִים, וְיֵשׁ מִן מִי שְׂגוֹהֵר^ז לְאַרְץ וְצוֹעֵק, וְיֵשׁ מִי שְׂמֻסְתַּכַּל בְּמִרְאֵה שְׂלִבְרָזָל אוֹ עֲשִׂשִׁית^ח וּמְדַמִּין וְאוֹמְרִים, וְיֵשׁ מִי שְׂאוֹחֵז מִקַּל בְּיָדוֹ, וְנִשְׁעֵן עָלָיו וּמְכַה בוֹ עַד שֶׂתִּפְנֶה מִחֲשַׁבְתּוֹ וּמְדַבֵּר; הוּא שֶׂהֵנְבִיא אוֹמֵר: "עֲמִי בְּעֵצוֹ יִשְׂאֵל, וּמְקַלּוֹ יִגִּיד לוֹ..." (הושע ד, יב). ז' וְאִסוּר לְקַסֵּם וְלִשְׂאֵל לְקוֹסֵם, אֲלֵא שֶׂהִשְׂאֵל לְקוֹסֵם - מִכֵּין אוֹתוֹ מִכַּת מְרָדוֹת^ט; אֲבָל הַקּוֹסֵם עֲצָמוֹ - אִם עָשָׂה מַעֲשֵׂה מְכַל אֵלּוֹ וְכִיּוֹצֵא בָהֶן, לֹקֵה, שְׂנֵאָמֵר: "לֹא יִמְצָא בָךְ... קִסֵּם קִסְמִים" (דברים יח, ט).

ח אִי זֶה הוּא מְעוֹנָן? אֵלּוֹ נוֹתְנֵי הָעֵתִים^י, שְׂאוֹמְרִים בְּאַצְטִגְנִינּוֹת^י שְׂלֵהֶן 'יוֹם פְּלוֹנִי רַע', מְעוֹנָן 'יוֹם פְּלוֹנִי טוֹב', 'יוֹם פְּלוֹנִי רָאוִי לַעֲשׂוֹת בוֹ מְלֵאכָה פְּלוֹנִית', 'שְׁנֵה פְּלוֹנִית' אוֹ 'חֲדָשׁ פְּלוֹנִי' - רַע לְדַבֵּר פְּלוֹנִי.

ט אִסוּר לְעוֹנָן, אֲף עַל פִּי שְׂלֵא עָשָׂה מַעֲשֵׂה, אֲלֵא הוֹדִיעַ אוֹתוֹן הַכְּזָבִים שֶׂהִסְכְּלִים מְדַמִּין^י שֵׁהֶן דְּבָרֵי אֲמֵת וְדְבָרֵי חֲכָמָה. וְכָל הָעוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה מְכַפְּנֵי הָאַצְטִגְנִינּוֹת, וְכִן מְלֵאכְתּוֹ אוֹ הַלִּיכְתּוֹ בְּאוֹתוֹ הָעֵת שְׂקָבְעוֹ הוֹבְרֵי שְׂמִים^י - הָרִי זֶה לֹקֵה, שְׂנֵאָמֵר: "וְלֹא תְעוֹנְנוּ" (ויקרא טו, כז). וְכִן הָאוֹחֵז אֶת הָעֵינַיִם^י וּמְדַמֵּה בְּפָנָי הָרוֹאִים שְׂעוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה תְמָהוֹן^י, וְהוּא לֹא עָשָׂה - הָרִי זֶה בְּכָלֵל מְעוֹנָן, וְלֹקֵה^י.

שְׂיִשֵּׁם - שתהיה מחשבתו שוממת וריקנית, שנכנס למצב תודעתי מסוים של דמיון. שְׂגוֹהֵר - מתכופף ומשתטח. כל הפעולות הללו נעשות כדי לעורר את כוח הדמיון ולהכניס את עושיהן למצב תודעתי מסוים שבו הוא אומר את השערותיו (סה"מ ל"ת לא). עֲשִׂשִׁית - זכוכית, כעין 'כדור בדולח' של הכזבנים למיניהם. מִכַּת מְרָדוֹת - ענישה מתקנת חכמים (ראה לעיל ביאור ה, ח). אבל אילו היה עושה מעשה, היה נענש מדין תורה. מְעוֹנָן - המייחס השפעה לעונה, לזמן. עֵתִים - זמנים. אֲצְטִגְנִינּוֹת - אסטרונוגיה, אמונת הבל ולפיה מצב הכוכבים קובע את תכונותיו של האדם ואת הקורות אותו, דבר הסותר את רעיון הבחירה החופשית (ראה תשובה פרק ה) ואחריות האדם למעשיו. הַכְּזָבִים שֶׂהִסְכְּלִים מְדַמִּין - השקרים שהטיפשים טועים לחשוב. הוֹבְרֵי שְׂמִים - אסטרונוגים. הָאוֹחֵז אֶת הָעֵינַיִם - עושה מעשה תחבולות של זריזות ידיים, כדי שיאמינו הרואים בכוחו כמכשף (סה"מ ל"ת לב). מַעֲשֵׂה תְמָהוֹן - מעשה פלא, שזקוק עצום, מפני שמרגיל את הבריות לקבל את הבלתי אפשרי כאפשרי (סה"מ ל"ת לב). וְלֹקֵה - מן התורה, מפני שעשה מעשה (לוקה מכת מרדות מדרבנן כשלא עשה מעשה ראה להלן טו, י).

